

Абдулла Шаиг вә М. Горки адына Азәрбајчан Дөвләт Мәччә Тамашачылар Театры

Азәрбајчан Дөвләт Драм Театрының инкишафында бөјүк драматург-гумуз Ч. Чаббарлының көркөмлі ролу өлдүгү кими Азәрбајчан Дөвләт Мәччә Тамашачылар Театрының жени жарыдычылыгы жолу илә ирәли-ләмәсиндә, онун һәгигәти бир тәрбијә очагына чөврилмәсиндә Абдулла Шаигның бөјүк хидмәти вардыр.

А. Шаиг кәңчләр театрына һәм ушаг психолокијасыны јахшы билән, төчрүбәлә, сәмиһи бир мүәләһ, һәм да өзүнә мәхсус орижинал жарыдычылыгы хуәсуијјәтләрини мәлиһ олан бир драматург сифәтилә дахил олуш, мөһкәм әлиһ-педогожи принципләрә әсәсләнәрәг, ушагларымизын бейнәәмиләләчилик вә халглар достлагу руһунда тәрбијә едилмәси, онларын чөмијјәтимиз үчүн там дајагәтлә иһсанлар кими бөүјүб рәтһимәси һиндә чохә әләк сәрф етмишдир.

А. Шаигның кәңчләр театры үчүн бир-бирини ардынча жардыгы «Хәси» (1937), «Ел олу» (1939), «Вәтән» (1941), «Ана» (1942), «Фатһа» (1947), «Гарача гыз» (1948) вә «Бир сәәт хәлифәлә» (1957) һисәләри һиһәр вә мәктәбләрини тәһим-тәрбијәсиндә, онларда естетик зөвгүн инкишаф етдирәләмәсиндә мүнүм рол ойнавәтлә јанашы, театр коллективини жарыдычылыгы инкишафына да мәсәб тәһир көстәрмишдир.

А. Шаигның һисәләри кәңчләр театрының јалһиз үмүми жарыдычылыгы

инкишафына дејил, һәм да һинди республикамызда бачарыгы сәһгә-карлар кими тәһимни бир чох артистләрин рәтһимәсинә дә көмөк етмишдир. «Онун Азәрбајчан фольклоруну, халгмызын кечмишини вә бу күнүк һөјәтһини әкс едән әсәрләри кәңч тамашачылар театрының бәдһи жүкәлиһиндә бөјүк рол ойнамышдыр. Бу әсәрләр әсәсиндә жени актјор гүвәләри вә режиссорлар тәрбијә олушмушду»¹.

Шубһәсиз ки, А. Шаигның әдәби жарыдычылыгында мүнүм јер тутан, сәһнәмиздә реалһизми вә халгһилијин гәләбәсинә көмөк едән драм әсәрләри вә онун Азәрбајчан Дөвләт Мәччә Тамашачылар Театрындагы педагоглогу фәалијјәти тәдгиг вә тәһлил едилмәлидир.

А. Шаиг, 1937-чи илә Азәрбајчан Дөвләт Мәччә Тамашачылар Театрында бәдһи-педогожи һисәсәә мүдир тәһјин едилди.

Гочман әдһибни кәңчләр театрында бу мүнүм сәһәә рәһбәрлик етмәси кәңч жарыдычы коллективини бөјүк руһ жүкәклиһинә сәбәб өздү.

Төчрүбәлә педогог олан А. Шаиг јахшы биләрдә ки, совет кәңч тамашачылар театрының әһ мүнүм хуәсуијјәтләриндәһи бири да онун педогожи әһмијјәтлә театр өлмәсинәләдир. Мәһз бу театр мөһкәм

¹ Мигрә Ибраһимов — «Абдулла Шаиг һағында кичик бир хәтирә», 2 декабр 1939. Чү илә Театр музейини архивиндәһ.

әлиһ-педогожи принципләрә әсәсләнәрәг, әһлә вә мәктәблә сыхы әләгә шәраһтидә, коммунизмин кәләчөк гуручулары олан совет ушагларының дүзкүн педогожи әсәсләрлә тәрбијә етмәли, онлар мәтәһәтлә, сәләм, һишкүзәр, интизамлы, мәдәһни, хәјрхәһ вә доғручу олмаг, һәр чүр чөтиһликләрә гәлиб кәлмәһ, өзүндән бөүјә һөрмәт етмәк, кичик јашлылар гәјгы илә јанашмаг, коллективни мәһәфәтини гүһмәтләндирмәк вә с-бу кими һисәһни сифәтләр аһилмәләдиһр. Кәңчләр театры «Ушага, һичәсәәт вәситәсидә өз фикирләрини вә һисәләрини дәрһидән аһилмәгдә, даһи әјдән дүшүнмәкдә вә һисә етмәкдә көмөк етмәлидир. Ушага коллективлә барлиқдә бөүјүмөк, жени вә көзәлә һисәләрдә долу һөјәтә доғру кетмәкдә көмөк етмәлидир». (Н. К. Крупскаја).

Кәңч һисәһни һөјәт үчүн һазырланмәсиндә кәңчләр театрының бөјүк ролуну доғк едән вә бу һиндә бир педогог кими өз үзәринә дүшән мәс-улијјәтин чидәлиһини дүјән гочман мүәләһи А. Шаиг театрда һиә бәшләдмәһ илә күндән пиһнер вә мәктәбләрини естетик чәһәтләдән тәрбијә етмәк үсуллары һағында дүшүнүрәү.

«Тәрбијә бөјүк ишдир. О һисәһни тәләһини тәһјин едир». А. Шаиг, бөүјүк рус демократы П. В. Величкинин тәрбијә һағында сөзләһини бу дәрһи фикир әсәс тутарәг «Һәм педогожи фәалијјәтим, һәм да әсәрләримлә мән кәңч һисәһни жени руһидә тәрбијә етмәк, она мәдәһнијјәтимиз, дил вә әдәбијјәтимиз сәвдирмәк мәғсәдини гәришмә гөјүшүшәм!» — дејә һөһишә кәңч һисәһ халгһимиз вә Вәтәнһимиз һәдәһи сәдәгәтлә хидмәт едән, жүкәк идејәлә, вәтәһпәрвәр аһамлар кими тәрбијә етмәк үчүн бутун гүвә вә еһерјәһени сәрф етмишдир.

Һөјәтәһил бөјүк бир һисәсәһни мүәләһимәә сәрф етмиш өлдүгүнүндә мәктәб һөјәтһини вә ушаг психолокијасыны јахшы билән А. Шаиг ушагларә бир ата кими бөүјүк гәјгы вә тәләбкарлыгыла јанашарды. Онларын үрәјидә һәһиб дүһүләр, жүкәк һисәһни фикирләр өјәдир, онлар һәгигәтә вә һисәһнијјәтә мәһәббәт руһунда тәрбијә едирди.

Ејһн заманда А. Шаиг «Бизим ушагларымыз чох гәбиләһјјәтлә, чох ағылла вә чох тәрбијәлә ишаглардыр. Онлар һәр шәјһи әһрәһмәк вә билмәк һстәһликләри кими, һикид, гәһрөман, гочаг доғручу, һәһим, мүәләһим олмаг һстәһпәрвәр» — дејәрәк онлар бөүјүк үмидләрдә јанашарды.

¹ А. Шаиг — «Мәһмү арзуәм», «Пиһнер» журналы, 1954-чү илә, № 53.

А. Шаиг театры кәлдәһи илә күндән етһбарән педогожи һиш үзәр бир сәһрә әһли тәдбирләр һөјәтә кечирир, мәктәбләрдән иһәрәт актив тәһкик едир. Бу актив вәситәһилә әһлә, мәктәб вә театр арасында сыхы әләгә јарадарәг мәктәбә кетмәһи ушагларын мәктәбә чөлә едәләмәсини вә һәкирләрини мүтәһәккил сүрәтдә театр кәлмәләрини тәһмин едир. Театрда көстәрилән тамашаларын даһи јахшы гәһрәһимәси үчүн тәһтәз мүзәкирләр кечирилир, жарыдычылыгы көрүшләри тәһкик олуруду.

Бундан башга, мәктәбләрини театр олан мәһәббәтһини даһи да әһтирәг, ушагларда бәдһи зөвгүн инкишафында көмөк етмәк, онларын әмәә һисәләндирмәк мәғсәдлә А. Шаигның тәһәббүсу вә рәһбәрлиһи илә театрда мәкетһиләр вә ескилчләр дәрһәкләри тәһкик олуруду. Бу дәрһәкләрә мүхтәлиф мәктәбләрдә охујән ушаглар чәлә едиләр ки, онлар һәр илә тамашадан сәһрә онун бәдһи мәкетһини вә ескилһини һазырләјәб, сәркидә һүмәһин етдирирдиләр. Бурада бу вә ја башга бир тамашадән һишкүләр, әсәрдә тәһсир олуән дөһрүн аһамларының кәјһимши, гирәһимши, һәдәһи чәрәјән едән јерин әһтәһләрини, гәләләри, көркәһил аһидәләри, мәдәһнијјәт һүмүләрһини әкс етдирән фотолар алуруду.

«Кәңч һисәһ» гәзетһи, 20 јанвар 1940-чү илә.

Белоклика, жүзлөрдө ушаг театрдан тамашалары бахчага алашаы, һом да амали вардылар газашыр, өзлөрүн бачарыгъ ва истеддадлары артырыр, мөктөбдә алдылары һоздари билкылары театрда мөһкәмландирири.

А. Шаигъ көнчлөр театрынынъ жалныгъ тамашачыларына дежил, жарыдычы коллективини да бөйүк мөһөбөт ва талобкордылга янашарды. Чыкыш «Бу вахт театрыгъ актёрлары ва режиссорлары да тамашагъ көнч ириләр. Нәтта бәзилери пионер галстугу кәздирдиләр»¹.

Белоклика «мүәллимлиги илә һоминиш фәхр едән, мүәллимлиги һәр шөждән һок севән»² А. Шаигъ көнчлөр театрынынъ коллективини ва тамашачыларынынъ шуурлу, көзү ачыгъ, молоты исанлар кими бөйүкълөрине һоминиш фикир верир. Көнчләр театрынынъ репертуарына да хуеуси дигътәлә янашарды. Бу вахт Бакы көнчләр театрында, Москва али театр мөктөбидә төһәнә алимин М. һашимов баш режиссор вәзифәсиндә чалынарды. Мәһз бу дөврдә театр өз репертуарынынъ зәкимләшдирмәк үчүн чәсәртли адымлар атыр. Театр бир тәрәфдән рус ва Гәрби Авропа драматургларынынъ һажны әсәрләрини тәрчүмә етдириб тамашага гөйр, дикәр тәрәфдән Азәрбајҗан драматургларынынъ бәди мөһөбәтдән мүкәмлә әсәрләрини, көмч тамашачылар театрынынъ тәләб ва мөгсәдләри үгүн кәлипләрини сөмб тамашага һазырлајыр, үчүнүк бир тәрәфдән иса јерли драматургларла әләгә сахлајарак мусәсир ва тарихи мөвдула јазылмыш орижинал әсәрләрә тамашачылары тамаш едирди.

Истәр рус ва Гәрби Авропа драматургларынынъ истәри да классик Азәрбајҗан драматургларынынъ әсәрләри тамашага һазырлајарак сәһна јөл вермәкәк, тамашанынъ даһа дол-

гун, даһа һәгиги олмасы үчүн А. Шаигъ профессор Ә. Султанлынынъ әд дикәр мүтәхәссис алимләри мөсләһәт вермәк үчүн театра дә вәт едирди. Ондар тамашага гөјулән әсәр мүәллифини јарадычылыгы ва һәјәти, о дөврүн исанлары, әсәрдә төсвир олуян типләр ва бу типләрдә доғран ичтиман мөһит һаггинда мүәһазирәләр охујурдулар. Бу мүәһазирәләр театрын көнч коллективини ојнајараклары әсәри даһа дәриндән аһламагда ва дүзкүн ифа етмәкәк көмәк едирди.

Әлбәттә, бу дөврдә театрын репертуар вәзигәтини һеч дә гәнаәт һисәб һисәб етмәк олмады. Республикамызда ушаг драматургијасы илә мөшгүл олан јазычылар көз аз иди. «О заман республикамызда көнч тамашачылар театрынынъ өзү чох көнч иди. На кифәјәт гәдәр драматик әсәр, нә дә сәһна тәчрүбәси варды. Хуеусән мүәсир һәјәти, ушагларымызынъ ва көнчләринизинъ јашајынынъ, мүбаризәнинъ јүксәк бәдн сәвијјәдә әк едән әсәрләр бөйүк етијатч һисә олуиурду»³.

Бүтүн бу чәтиңдикләрә бахмајарак, А. Шаигъ театрын јарадычы коллектив илә бирликдә јени репертуар үгүндә мүбаризә апарыр, мүәсир һәләтимиыи ва иңгиләби тарихи көчмәшәмизи әкә етдирип дөјрли әсәрләр тамашага гөјмәк үчүн вар гөүләр илә чалынарды.

Мәһз бу илләрдә театрда пионер ва мөктәбдәләр тәрәфиндән сәмиивјәтлә гаршыланан «Сержожа Стрелтсов» (1936-чы ил, мүәллиф В. Лубимова, режиссор М. һашимов), «Зорин тәбиб» (1937-чи ил, мүәллиф Ж. Б. Молјер, режиссор А. Туганов), «Молла Ибраһим Хәлил ким-јакәр» (1933-чу ил, мүәллиф М. Ф. Лехиндә, режиссор А. Туганов), «Гачаглар» (1939-чу ил, мүәллиф Шиллер, режиссор М. һашимов), «Хасәј» (1937-чы ил, мүәллиф А. Шаигъ, режиссор М. һашимов), «Сейран» (1939-чу ил, мүәллипләри Ә. М. Ата-

јев ва Ә. Әһмәдов, режиссор К. һәсәнов), «Партизан Мәммәд» (1937-чи ил, мүәллипләри А. Искәндәрлов ва С. Рәһман, режиссор М. һашимов) ва с. б. күмч тамашалар көстөрилди.

А. Шаигъ «Мөһим арзум» адлы мөгәләсиндә јазыр:

«1937-чи илдә көнч тамашачылар театрында бәдн-педагожи һисәдә ишә башладым. Бу илләр театрын репертуары кәсыб иди. Әсәсән тәрчүмә әсәрләри көстөрилди. Мән орижинал һисә олан етијатчы көрүб бир-бириниң даһинча «Хасәј», «Ел оғлу», «Фитнә», «Гарача гыз», «Вәтән», «Ана» әсәрләрини јаздым»⁴.

Шүбһәсиз ки, А. Шаигъи М. Гөрки адына Азәрбајҗан Дөвләт Көнч Тамашачылар Театрына кәлиши онун бир драматург кими јетишмәсинә көмәк етмиш, идеја ва бәдн чәһәтдән јүксәк кәјфијәтли һисәләри исә өз мөһәбәсиндә пионер ва мөктәбдәләрини тәлим-тәрбијәсиндә, онларда естетик зәиңгүн иңкишаф етдирилмәсиндә мөһүм рөл ојнамагәлә јанашы, театр коллективини јарадычылыг иңкишафына да өз мусәб тәсирини көстәришидр.

«Хасәј» һисә А. Шаигъи бөйүк һәчмәк иләк драм әсәри иди. Буна бахмајарак, мүәллифин театр ва драм сәһнәинә бәләд олдугу, ушаг психологјясынынъ һажны билдиги һисә олуиурду. Мүәллими әсәс бир сәһна кими гәләмә алаң А. Шаигъ көстәрмишиди ки, ушагын дүзкүн тәрбијә едилмәсиндә мөктәбин ва иләнинъ роуә бөйүкдур. Ушаг мәһз илә өз мөктәбдәкү күндәлик тәлим-тәрбијә нәтијәсиндә ләјигли исан кими бөјүјүр ва иңкишаф едир. Чоң Лок, Г. Белински ва Макаренко кими көркәмли алимләрин фикриңә әсәсән А. Шаигъ бәлә доғру нәтијәгә кәлишиди ки, һеч кәс ападан тәһбәл, ја чалышган, амыз, ја гөјәк, ја тәрбијәли, ја тәрбијәсиз доғулур-Ушаг ападан оларкың онун бөјүн бир әв

лөһнәјә бәһәзјир, сонрадан һәјәт, мөһит өз истәдигини ораја јазыр.

«Ана» ва мөктәб һәр икиси бир шөјдр. Бирисиниң һочасы сиз ападар, о бирисиниң һочасы биз мөктәбдәлик, аңлә һәјәти илә мөктәб һәјәти арасында бир вәрдә, бир аһлашылмамазлыг олурса, көнч иселимизин истә дадынын иңкишафына әнқәл олур. Бу әнқәл арадан гәдирилмәлидир»⁵ — дөјән јазычы Хасәј һисәиндә мөктәбин ва иләнинъ бирлиги нәтијәсиндә ушагын дүзкүн тәрбијә едилә билчәгәтини көстәрмишиди. Әсәрдә мөктәб ва мүәллипләр мәһз бәлә дүзкүн хәт-һәрәкәт тутуб, Хасәјин илә һәјәтин мөгәдәлујун шәкилдә дүзәлтмәјә мөвәффәг олурлар.

Мүәллиф, әсәриндә бу чәһәти гәбарыг сурәтдә көстәрәрк, дөврүн һәјәти дәлилләри илә сүбүт етмишиди. Пјесин конфликт һәјәти ва реалдыр. Театрын коллективини әсәри идејасына ва мөгәддәнин дүзкүн баша дүшүкүләри үчүн бурадаки әјдми һәјәти һәгигәти доғру шәрһ едә билмишидәләр. Режиссор М. һашимов елә иләк кәлишдән ифачыларла тамашачылар арасында әләгә јаратмышдыр. Рәсул кишини еви тәсвир олуиурду. Хасәј кишиниң икәри кириб, әләкә шакирдәрин мөктәбдә кәширләчәк мусәбирәсинә кәтмәк үчүн ата-анасына дә вәт-намә верирди. Тамашачы Рәсул кишини илә үзвләри, јашајыш тәрәк, арау ва мөгәддәри илә тамаш олурду. Сонраки пардәләр дә јыгчәм шәкилдә әсәс мөгәддән ачыламына хидмәт едирди. Рәсәм Ә. һәсәновла Л. Терпиловскәја шәртлијә чох да ујмајык; Рәсулун евишәкәки аңжалары, ешиф отагындыки парталары, коридорлаки шәкилләри дә доғру көстәрмишидәләр.

Тамашада мөһкәм бир ансамбл пар иди. Әсәс образлар дүзкүн мүәјәзләшдирилмиш, ифачылар һажны сәһмәлиди. Актёрлар мүәллифин фикрини тамашачыја дүзкүн

¹ Ә. Д. Гурбанов—«Бөйүк мүәллиф» (Шаигъ һаггинда кәтирә).

² Д. М. Мустафаев—«А. Шаигъ педагожи фәлијјәти ва әдәби јарадычылыгында тәрбијәгә дәир фикирләри» (Диссертация).

³ М. Ибраһимов—«Абдулла Шаигъ һаггинда кәлиң бир кәтирә».

⁴ «Пионер журналы», 1954-чу ил, № 3.

⁵ А. Шаигъ—«Сәһмәли әсәрләри», Бако, 1936-чы ил, ед. сәһ. 230.

чатдырмаг үчүн бир вәдәт һалында чыкшып едирдиләр.

«Әсәрин бүтүн иштиракчылары бөјүк руһ үжүксәлији илә ойнадыларына көрдүр ки, Хасәј пјеси тамашачыларын дәрин һүсн-рәғбәтини газаймышдыр. Пјесә образларын дили одауча садә вә аял-шыгыдыр. Ушагларын тәлим-тәрбијәсиндә совет мәктәбинин мүһүм ролуну көстәрән бу әсәр ән актуал тамашаларымыздан биридир. А. Шәнг јоладш бу әсәри илә Совет мүәллимдәринин мәктәбдә жүксәк иштизам, елм, култура уярунда мүбаризәсини чох реал вә мараслы бир шәкилдә вермишдир»¹.

Бир ил сонра әсәр јенидән тамашаја гојулду. Беләликлә, «Хасәј» кәңчләр театрынын репертуарында фәхри јер тутду.

Театр 1940-чы ил сентјабр ајынын 12-дә А. Шәнгин «Ел оғлу» пјесени тамашачыларга көстәрди.

Халг нағыллары әсәсиндә јазылмыш «Ел оғлу» пјеси Вәтәнин азадлығы, хошбахтәлији үярунда Рустәм хан кимин залымлара гаршы Ел оғлунун шидәтли мүбаризәсиндән вә бу мүбаризәдә гәләбә чалмәсиндән бәһе едирли.

Әсәрдә халг нағылларындан кәдәр бир сира эпизод вә сәһнә варды. Бу сәһнәләр вә эпизодлары мүәллиф реал һадисәләрдә мөһкәм сурәтлә әләғәләндирә билмишдир. Әсәр инсанни һәјәтә, мүбаризәјә, јашамаға, гәләбәјә чагыран романтик мотивләрдә дә зәккин иди.

Әсәри режиссор М. һашымов тамашаја гојумушду. Мүәллифин идеясини доғру ачан режиссор, мөһа тамашанын ишклин руһдә кетмәсинә чалымыш, әсәрин руһунә үяүн иштирәкәр сәмәксә јанашы актјор ојунуну, мусики вә бәдин тәртибәти вәһид бир мөгсәдә әсәрин идеясини кәч тамашачыларга дүзүк вә ајдын бир шәкилдә чатдырмаг мөгсәдинә табә едирмишди. Режиссор пјесәдәки фантастик сәһ-

нәләрдә реал сәһнәләри үзви сурәтлә бир-биринә бағламағла тамашанын мүәфәғғијјәтини тәмин етмишди. Мәлумдур ки, «әсәр халг әдәбијјәти вә нағыллары әсәсиндә јазылса да, сијаси-ичтимаи характер дәрәҗәләрдә»² Режиссор мөһа әсәри әсәс гәјәсини дәрк етмиш, феодализмдин чүрүккүјүнү дәриндән ифти елан, она гаршы халғын мүбаризәсини көстәрән, халг ирадәсинин мөһкәмдәлијини, сарсылмазлығын ачан сәһнәләри, тәсирли эпизодлары габагыр вермишдир. Буна көрә дә «Ел оғлу» тамашасы ушагларга Вәтәни севмәк, ели гоғурмаг, чәсарәтли вә ирадәли олмаг, чәтинликдән гоғумамаг кими көзәл сифәтләр ашыламышды. Рустәм хан феодализмдин гәддәр нумәјәндәсидир. О, ән кичик бир хәтә үстүндә белә мәзлум адамларын дәринсини сәјмәјинчә, халға әзијјәт вермәјинчә, чамаатын вар-јоқуну әлиндән алмајинчә раһәт олувр. Актјор Ә.Әлијев ролу мөһб бәтә ойнамышдыр. Рустәм ханын — Ә. Әлијевин киркин ишјәти һаһыңа тәһкә кәтирмишди. Ону кимсә көрмәк истәмир. Кичийдән бөјүкә кими һаһы она нифрәт едир. «Рустәм ханын гаһысы бир чәһнәмди. Бура гаһ вә од ичиндәдир. Дөјмәк, изтирәб вермәк вә өлдүрмәк бу гаһынын күндәлик планыдыр»³.

Рустәм хан халчаны она бағышламадығы үчүн Полады, ханларга гаршы үсјән гәдләрмәздә тәҗәһүлдирәрәк, ону олуғу һаңгидә фәрман верир. Ел оғлуну вә аһасы Анаханамы ивә өмүрлүк гаһысында ишләмајә мачуб едир. Ел оғлу бурада достларынын, һәмјерләринин азын хан тәрәфиндән һәр адымда төһгир едилдијини көрүр, Атакишини, Балогданын. Ел ғызынын хан тәрәфиндән ивә ичидәдилдијини шаһиди олувр. Атакишин ивәсә Ел ғызы илә ханын гаһысында ишләјир. Бура кәләкән јә-

1. М. Е. Шәмилә — «Ел оғлу», «Азәрбајҗан кәңчләр» гәзети, 12 сентјабр 1940-чы ил.
2. Јәһо орада.

нағлары дағ чичәји кими ад, шән Ел ғызы күндә нечә күнаһсыз инсанларын өлүмүнә фәрман верән ханын өмәлләриндән дәли олувр, күндән-күнә солуб-сарылар. Бундан сонра Ел оғлунун хана вә онун сарәј адамларына гаршы нифрәти даһа да артыр. О, өз ағылы тәдбирләри илә ханын гәзәбинә кәлмиш бир чох адамлары өлүмдән гоғутары. Ушаг ролларынын ән көзәл ифачысы кими танынан Н. А. Садыгов Ел оғлу ролунда тамашачыларын мөһәббәтини газаймышды. О, ағылы, чәсарәтли, чевик, тәдбирли, мөһкәм ирадәли, һеч бир чәтинлик гаршысында руһдан дүшмәјән, ирәк вә ишклин руһлу бир кәч образы јаратмышды: «Ел оғлу» — Н. А. Садыгов аһа Вәтәндә көрүшүдү сәһнәдән сонра даһа бачарылы, даһа кәскин јершили, кәскин һәрәкәтли олувр»⁴.

Ел оғлунун аһасы Анаханым ролунда С. Мәчидова чыкмыш етмишди. Актрисә аһанын сәләлијини, ивәчиб һисә вә дүғуларынын, вәтәһпәрвәрлијини инандырычы бир тәрәдә ачмаға иял олушуду. Һәлә һеч шәјдән хәбәри олмајән Анаханым — С. Мәчидова оғлунун һәрәкәтини дөзә билмир. «Сус, намуссуз, һейф, сәнә чәкдијим әмәк» — дәрјә ону хан тојулда севиндијинә көрә мәзәмәт едир, һаңта «белә оғуд аһасы одағу үчүн» өвүнү күнаһкар сәјвр. Театрын гоһман актјорларындан олан М. А. Дадәшовуну дедијинә көрә актрисанын бу сәһнәдәки һәр бир һәрәкәти, һәр сөзү тамашачылар тәрәфиндән сүрәкли алғышларла гаршылаымышды.

Јохсуд Атакишин ролунда А. Д. Гурбанов әһл сәнәткарлығ нумунәси кәстормишди. Атакишин — А. Д. Гурбанов хана вә онун әләтлыларына гаршы нә гәдәр нифрәт едирсә, халға бир о гәдәр сәләғәтәндир.

Ушагларда өз доғма Вәтәнин мөһәббәт, халг гүдрәтәнин иһам, дүһмәна дәрин нифрәт һисә тәрбијә

едән, онлары тәдбирли, ағылы, чәсур вә гоһаг олмаға чагыран бу әсәр 1955-чи илдә мүәллиф тәрәфиндән јенидән ишләмиш вә кәч режиссор Уладу Рафили тәрәфиндән тамашаја гојулмушду. Тамашада роллары дәмәк олар ки, ејни актјорлар ифә едирдиләр.

1939-чу илин февралында Азәрбајҗанын театр вә әдәби ичтимајјәти республикамызда јекәнә театр олан кәвчләр театрынын он иллик јубилејини тәнтәһәли сурәтлә гәјд етди. Јубилеј заманы гоһман әдиб А. Шәнг кәңчләрин тәлим-тәрбијәсиндәки көркәмли хидмәтләри нәзәрә алынараг республикамызын әмәкдәр ивәсәһәт хадими ады верилди. 1940-чы илин мај ајында ивә А. Шәнг кәңчләр театрынын јарадычы коллективин илә бирликдә Москвада кечирилән Умумиттифак кәч тамашачылар театрынын шүәһирәсиндә иштирак етди.

Даһмә ушагларын зөвүгүнә охшәјән, «ушагларын психолокијаларына вә алајышларына үяүн» әсәрләр јазмағы гаршысында мөгсәд гојмуш А. Шәнг Бөјүк Вәтән муһарибәсин иләрриндә дә көркин јарадычылығ ишн апарыб, адамларымызы дүшмәнә гаршы мүбаризәјә руһландырмышды. Онун әсәрләри муһарибә дөврундә јени гүвәһәтлә сәләһинишдир. О, һәмни иләрәдә халғымызын тарихдә көстәрдији гәһрәмәлилыға һәср етдији «Нүшабә» пјеси илә јанашы (әсәр 1942-чи илдә Азәрбајҗан Дөвләт Драм Театрында тамашаја гојулмушду), халг нағылларындан алымыш «Вәтән» вә «Аһа» пјестәрини дә јазыр. «Ел оғлундан сонра ејни көркин јарадычылығ принсипләри илә «Вәтән» әсәрин јазан А. Шәнг Азәрбајҗан ушаг драматуркијәсиндә нағыл пјесә жанрынын ишкисағы үчүн әһәмијјәтли бир јол ачды. Сонраки иләрдә кәч тамашачылар театрында Ә. Аббасовун «Мәдикимәдә», М. Н. Тәһмиһәсин «Чыккыдаг» кими нағыл-пјесәләр ойнамышды. Мүһарибә иләрриндә бүтүн совет халғлары кими кәч тамашачы-

1. «Хасәј» тамашасы һаңгында, «Пионер» журналы, 1939-чу ил, № 2.

1. М. Е. Шәмилә — «Ел оғлу», «Азәрбајҗан кәңчләр» гәзети, 12 сентјабр 1940-чы ил.

лар театрынын коллективи да өз ишини «Һәр шеј мұһарибә үчүн, һәр шеј гәләбә үчүн» шүары әса-әсиңдә гүрдү. Театрын актёрларын-дан бәзиләри дөјүш мейданына јо-ла салынды. Театрын гәләп кол-лективи исе тамашачыда гәһрәман-лыг, вәтәншөрвәрлик һиссләри ашы-лајан пјесләр тамашаја гојмаға башлады. Мұһарибонин илк күн-ләриндән театр «Сәјран», «Ел оғлу», «Бабә» кими халгын өз азатлыгы үғрунда мұһарибәсини әкс етдирән әсарләри јендән тамашаја гојду. Соңралар исе тамашачыја гәһрә-манлыг руну ашылајан «Одлар ачынды», «Тәрлан», «Чәтин дәрә», «Чәбһә бојунча әмр» вә саир пјес-ләр көстәрилди.

1942-чи илди октябр ајынын 6-да А. Шангин «Вәтән» пјес тамашаја гојулду. Символик рунда јазылмыш бу пјесни ана хәттини Вәтән мәһәббәти идејасы тәшкил едир. Бурада иштирак едән тиләр ики чәбһәја ајрылыр. Елман, Ана, Вәтән, Атабаба, Алакәз, Гоча билчи, Тоған, әфсанәви шәкилдә көстәрил-миш пәриләр, гызыл күл, бәнәвшә, гәрәифил, замбаг вә ләләнин дахил оладуу, Вәтән, халг үғрунда чәпән-дән көчмәје һазыр олан биринчи дәстәнин нүмәјәндәләри, Гузгун шай, Шаймар, Шимшал, Ифритә ча-ду, вәтәр вә дивәләрин јазылдыгы азатлыг вә сәләт дүшмәнләри олан икинчи дәстәнин мұдафиәчиләри. Бүтүн әсәр бәјү бу ики дәстә арасында кәркәни мұбаризә кәдир, сон-да халг өз дүшмәнләринә гәлбә кәдир. Әсәрдә Вәтән мәһәббәтини илк планга чөкмәш мұәләһи марәғ-лә һадисәләр вә әһваллар вәси-тәслә, ушагларын баша дүшәжәј бир дил вә һәснәтәмиз сәләртә Вәтәнин бәјүккәүјү, мұғаддәслијни тәрниниң едир.

Шүбһәсиз ки, пјес тамашаја һа-зырлајан режиссәр М. һашимов моң Вәтән вә халг мәһәббәти идеја-сына илк планга чөкмәш, пионер вә мәктәбләрин гәлбәдә дүшмәнә гаршы ифритә һиссини даһа да азәлвәдирмишиди, бурада тиллә-

рин һағыллардакы әфсанәви образ-лар шәклиндә верилмәсине баһмаја-раг тамашачыја муәсир рун ашы-лаја билмишиди. Бу, мұһарибонин ағыр илләриндә тағдирләјәг бир аддым иди, ушагларымыз сийәс чәһәттән тәрбијә едирди. Тамаша-чылар Гузгун шайн дүнијаны өз гара нијәти илә һәдәләјән, «јенилмәз» әрдусуну күчүндән дәм вурән, «али ирг» нәзәријәсини ирәли сү-рән һитләрә, вәһин дивәләри исе әли гаңлы фашист чалладларына, иф-ритәни кестәпачу часусларә бәтә-дир вә тәһин бир нәтичәјә кәлир-диләр ки, даһа саяг олмаг ләзим-дир.

Режиссорун әсәрдән чыхыш едә-рәк халг гәһрәманы Елман сурәтин-ни габарыг шәкилдә вермәси дә өз мұсбәт тәсирини көстәрмишиди. Елман өз характерик хүсусијәтләри илә тамашачыларә чох шеј сөйлә-мишиди. Тамаша һаггында дәрч едилмиш бир мәғаләдә «дејиләрди: «Биз Елмана бахарән гејри-икти-јәри оларәг, бу күн Бөјүк Вәтән мұһарибәси чәбһәләриндә һитләрчә-ләрә гаршы дөјүшләрдә исләи кә-руймәмиш икидликләр көстөрән Вәтән оғулларыны — каримовлары, аббасовлары, гасымовлары вә баш-галарыны хәтирләјәг. Елман да онлар кими Вәтәнә гаршы бәслә-дији мәһәббәти һәр шејдән јүкәк тутур, онун үғрунда мұбаризә апар-мағы вә ләзим кәләрә өлмәји өзү үчүн шәрәф билир!»

Көрүндүјү кими «Вәтән» пјесн ушагларымызын сийәси тәрбијәсин-дә дәрин ил бурхымыш, онлары вәт-әншөрвәрлик, горкмазлыг, мәтәһәт рунунда тәрбијә етмишидир. Олар ки, бу әсәр кәңчәр театрынын ишишә-фияна көмәк едән гүјәтдә бир әсәр кими уаун заман сәһәдә јаша-мышдыр. Тамашада Елман ролунда А. Д. Гурбанов, Гузгун шай—Ә. М. Атајев, Ифритә чаду—С. Мәчидов, Ләләш—Ә. А. Агајев, Дүјә көз-лә—К. һасәнова бачарыгла чыхыш етмишләр.

1 «Әдәбијат гәзетин», 2 декабр 1942-чи ил.

1943-чү илди әввәләриндә исе театр А. Шангин Бөјүк Вәтән мұһа-рибәсиндән бәһе едән «Ана» пјес-нин тамашачыларә көстәри (ре-жиссәр Н. Әлијев, рәссам Н. А. Му-стафабаев, бәстәкар Ф. Әмирәвдур). Тамаша ушагларын һәдәс сәләһи-нә вә марәғинә сәбәб олмаш вә узун мүддәт релертуардан дүшмәмишидир. Партија вә һөкүмәтәмиз А. Шангин Вәтән мұһарибәсинәки хидмәт-ләрини нәзәрә аларәг ону «Әмәк икидлијинә көрә», «Гағразын мұда-фиәсинә көрә» медаллары илә тәт-тиф етмишидир.

1947-чи илдә кәңчәр театры Н. Кәңчәвини «Једди көзәдә» пое-масындакы «Бәһрам вә Фитнә» һис-сәси үзрә гочман јазычы А. Шан-гин јаздыгы «Фитнә» пјесини та-машаја гојду.

А. Шанг Низамидән алдыгы ај-ры-ајры әһвалатлары бәзән пјесин үмүми әһәңкиә үзүн оларәг дәјиш-тин, онлары вәрдиш мәсәләси илә бағламышды. Вәрдиш мәсәләси пјесдә әсәс вә һәлләдичи бир амил кими көстәрилмиши. Һәтта мұәл-лифин Фитнә әһвалатына алава ет-дији Бәхтијәр, гоча кәндли, Кәһәр, Әјяр сурәтләрини бәзән пјесин әсәс сүжәт хәтти илә бағлаһмәсә дә, вәрдишини тәһтәһәсинә гәшмәт едирди.

Ағылы, тәдбирән, хәйрәхәй бир гыз олан Фитнә, шай Бәһрамы баша сәлир ки, һәр сәләтин, һәр һүдәрин мәһәбәти ардычыл вә сәмәрәли вәр-дишләдир.

Әсәри тамашаја һазырлајан ре-жиссәр Кәрим һасәнов мұәләһифи идејасына дүзкүн аһламыш, ону моңылы мизәләрә сәһәдә чап-ландырмишиди. Тамашада вәрдиш нәтичәсиндә әмәјин һүнәрә чәри-мәси парлаг сурәтдә ифадә олувур-ду. Бу һүнәр елм вә билкәлә бир-ләшкәдә даһа гүдрәтән олур. Кәли тамашачыларын «Фитнә» тамаша-сындан ифритәдикләри бу олмашлар.

А. Шанг орижинал әсәр јазды-да да, башга јазычылардан итибә-әтдикдә дә даһиә тәрбијә мәсәлә-

ләрини өн планга чөкмәш, ушаглар-да гәһрәманлыг, хәйрәхәйлыг, Вәтән, халга дәрнә мәһәббәт кими ик-чиб сифәтләр тәрбијә етмәјә чады-мышдыр. Оғун С. С. Ахундовун ејни аһли ишүрү һекајәси үзрә јаздыгы «Гарача гыз» пјесн бу чә-һәттән нәзәри чәлб едир. Шанг «Гарача гыз» јазаркы һекајәни оладуу кими сәһләләшдирмиши, она бир сирә марәғлә һадисәләр вә сурәтләр алава етмәклә пјесин даһа тәсирли оһмәсине чадымышды.

Мәдүмдур ки, С. С. Ахундов өзү-ңүн «Гарача гыз» әсәриндә итибә-дән әввәкл дәврдә зәһмәткәшләрин ағыр моһиәтин тәсвир етмишиди. Пула һәрис олан тамәкәр аһа-манларын, өз хонбәхтликләри үчүн јөл-сууларын фәләкәтини сәбәб олан бәј аһләрәнин ич азуңу ифша ет-мишидир. Бурунла јанаши јазычы тәһин бир гәһәтә кәлмишидир ки, зәһмәт бөјүк һәмәтдир, инсан зәһ-мәтлә јүкәлир. Буру биз Пәри баба илә бәјин хидмәтчәси Сәјмәз арасында кәдән сәһбәттән аһтин көрү-рүк. Гарача гызы чох ишләрәни һәкән Сәјмәз Пәри бабаја дејир:

— Сән бу гызы чәпәндән артыг итәјирсән, Ону бу гәдир ишләмәјә иңјә гојурсән?»

ПӘРИ БАБА—Гәј зәһмәти сәв-син, Зәһмәти сәвин аһаһи һәјәт горхутмаз.

— САЈМАЗ—Мән сәһин јеринә о-д-сајдым, әлини тәдән-тараја вурма-ға гојмаздым.

ПӘРИ БАБА—Јаһиырсаң, О, јаһиһи тәрбијәдир. Ослан, ја гыз кәңликкәдән һәјәтә аһышмаздыр. Иш, зәһмәт инсанни мөһәдирдир. Бу бәј гызы Агча, бу да јохсул гызы... Јохсул Пәрини гызы Туту. Бу сәһмән бәдәни о, зәһмәтә гәзәл-мишдыр.

Шүбһәсиз ки, Пәри бабаң бу сәләр мұәләһифи тәрбијә һаггындакы фикрләрини шәрһидир. «Өз ушагларыны дөјмә-дүшәр бөјүдән, әмәклән ушагларындан аһләдәһләр вәләри билмәдән онлары бәдбәхт едирләр».

